

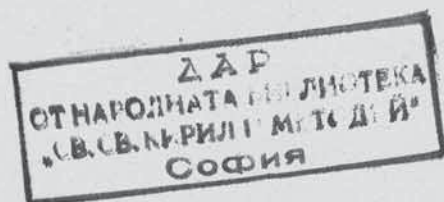
ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЪ

ИЗДАНИЕ НА ИЛИНДЕНСКАТА
ОРГАНИЗАЦИЯ

Съдържание:

1. Антимъ I — отъ Хр. Шалдевъ
2. Михаилъ Николовъ-Розовъ — отъ Хр. Шалдевъ
3. Мишо Николовъ — отъ А. Дамяновъ
4. Илия Димушевъ Търпеновъ — отъ Л. Томовъ
5. Василъ Пасковъ — отъ Л. Томовъ
6. Изъ живота на четитѣ — отъ Г. Ив. Бѣлевъ
7. Въ битолския затворъ — отъ Хр. Ангеловъ
8. Защо? — отъ Н. Трифоновъ
9. Изъ дневника на Никола Пасховъ — Х.
10. гр. Крушово и борбитѣ му за свобода — отъ Н. Кировъ Майски

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЪ

Редакторъ · ХРИСТО ШАЛДЕВЪ

Редакция и администрация: ул. „Солунъ“, № 54, телеф. 19-32

А н т и м ъ I.

Презъ миналия месецъ септември въ гр. Видинъ се извърши освещаването на мавзолея-памятникъ въ честъ на първия български екзархъ Антимъ I. Тържеството бѣше скромно, но то ни отведе мислено въ една епоха колкото велика, толкова и поучителна и къмъ една личностъ, която олицетворяваше духа на тая епоха.

Епохата на българското възбуждане представлява отъ себе си една отъ най-свѣтлихъ страници изъ миналото на българското племе. Презъ тая епоха българитѣ отъ всичкитѣ краища на българскитѣ земи — отъ Дунава до Егея и отъ Черно-море до Морава и синитѣ води на Охридското езеро, при пълно единомислие и единомислие, се въодушевяваха отъ единъ идеалъ — възкръсването на българския народъ, забравенъ отъ съседни и далечни народи, забравенъ отъ науката и новата история.

И, въодушевенъ отъ тоя идеалъ, зае се тоя народъ съ единъ примѣренъ идеализъмъ и пълно себеотрицание съ скромното, но благородно и велико сръдство, зае се той съ своята просвѣта, съ откриването на родно училище, въ което да се обучаватъ младежитѣ не само не четмо и писмо, но и на обичъ къмъ своя родъ, своята родина и родна черква. И култивираха се въ крехкитѣ души тия добродѣтели и се създадоха новитѣ поколения, които съ сжщата обичъ и съ сжщото себеот-

рицание и идеализъмъ подеха борбата за духовно и политическо освобождение на българското племе. Начело на тази борба заста-

наха интелектуалци и прости, еснафи и орачи, миряни и духовници, които съ търпението на мъченицитѣ понасяха всички лишения и страдания.

Единъ отъ духовнитѣ водители въ борбата ни за пълно църковно еманципиране на българската черква е и блаженопочившия екзархъ Антимъ I.

Когато презъ 1870 г. чрезъ султанския ферманъ българската черква се обособи въ самостоятелна Екзархия, за първъ найнъ екзархъ бѣ избранъ Антимъ I, който съ достоинство пое ръководството на българитѣ отъ Добруджа, Мизия, Тракия, Македония и Моравско въ църковно отношение. А

когато презъ 1876—1877 г. настъпиха голѣмитѣ исторически събития за освобождението на българитѣ, въпрѣки настояването на турското правителство предъ него да издаде окръжно, съ което да съветва своето паство да не се бунтува, а да мирува, той съ рискъ да бжде лишенъ отъ живота, не стори това, съ което доказа, че е достоенъ синъ на единъ свободолюбивъ и борчески народъ, че е достоенъ пастиръ и глава на църквата ни.

Вѣчна слава на първия и достойния нашъ архипастиръ!

Хр. Шалдевъ.

Михаилъ Николовъ — Розовъ

Другарьтъ Мишо Николовъ — Розовъ не е между насъ живитъ. На 1 септемврий т. г. въ Варна той склопи за винаги очи, остави грѣшната земя и мощниятъ му духъ се пресели въ вечността, за да се срѣдне съ духоветъ на плеадата свои другари, паднали преди 31 година на полето на честта и юначността, паднали по силата на дадената клѣтва и високото съзнание да се даде всичко и най-свето за своята измѣнена родина — Македония.

Мишо бѣше единъ отъ щастливцитъ, който преди 31 година, презъ Илинденското въстание, въ качеството си на членъ на горското началство, следъ като преброди на длѣжъ и на ширъ героично Костурско и съседнитъ разбунтувани околии, можа да оцелѣе здравъ и читавъ и да се прибере въ гостоприемния свободенъ роденъ кжтъ, за да дочака и да види всичко това, което може да тревожи една кристална душа, една твърда воля и единъ самостоятеленъ характеръ. Повиканъ да служи на своята родина, Мишо се предаде да ѝ служи всецѣло съ пълненъ идеализъмъ отначало като легаленъ работникъ, а после като нелегаленъ и преживъ всичкитъ перипетии, презъ които мина нашето освободително движение, за да види разнебитенъ въ основитъ неговия и на другаритъ му идеалъ. Въпрѣки всичко, това не го отчайва. Напротивъ, той продължава да работи за своята родина и стои въ първитъ редове на легалното македонско движение въ България, отъ дето като трибунъ, отстоява основнитъ положения на това движение. Това именно му създаде и неприятели, които неможаха да го разбератъ до последния моментъ.

Ние илинденци има защо да скърбимъ. Ние изгубихме единъ сравнително младъ другаръ, стоящъ винаги въ първитъ редове на освободителната македонска борба. Неговото име вече минава въ страницата на македонската история и стои непосредствено до имената на голѣмитъ костурски борци: Василь Чекаларовъ, Пандо Кляшевъ, Манолъ Розовъ, Лазаръ п. Трайковъ и други.

Мишо е роденъ въ с. Бобища, Костурско, на 25 августъ 1874 г. Първоначалното си образование е получилъ въ родното си село при първия български въ селото му учителъ Петъръ Орловъ, а гимназиалното — въ Битоля и Солунъ, което завършилъ презъ 1894 г. като стипендиантъ. На следната година той бива назначенъ учителъ въ гр. Дойранъ; но жаденъ за наука, следъ това заминава за Прага, за да получи више педагогическо образование. Липсата на срѣдства, обаче, го заставятъ да прекъсне следването въ Прага и отново става учителъ отначало въ

гр. Воденъ, а после въ гр. Костуръ. Въ последния градъ той е учителъ въ прогимназията, а после става нейнъ директоръ и организаторъ на икономическия пансионъ при училището. Въ Костуръ покрай учителската си дейность Мишо се предава всецѣло и на революционна. Следъ залавянето на районния ржководителъ Павелъ Христовъ, Мишо става касиеръ и ржководителъ на костурския районъ отъ 1 януарий 1901 до септемврий 1902 г. При изпълнение на своя отечественъ длѣжъ Мишо бива подозрѣнъ, заловенъ отъ турската власть и осъденъ въ Корча, кждето стои въ затвора нѣколко месеци. Общата амнистия презъ 1902 година засѣга и него. Следъ освобождаването му, той отново се предава на легална революционна дейность, обикаляйки селата въ костурския районъ. Въ сбирката въ с. Джмбени, презъ 1903 г. той, заедно съ братовчедъ му Манолъ Розовъ бива избранъ членъ въ горското началство, а презъ Илинденското въстание съ четата си съпровожда братовчедъ си въ всичкитъ боеве на районнитъ чети съ турската войска и башибозукъ и взима, непосредствено участие въ превзimanето на Върбица и Невеска. Следъ боя при Чеганъ. Мишо се раздѣля отъ другитъ войводи, които бѣха се отбили въ Мориовско, и съ своята чета се завръща отново въ Вичъ планина, Костурско, кждето се среща съ В. Чекаларовъ. Поради настѣпилата вече зима той заедно съ Чекаларовъ разформирова четитъ, скриватъ оржжието и съ частъ отъ бойнитъ си другари презъ Гърция заминаватъ за България.

Въ България Мишо продължава да бжде всецѣло въ услуга на дѣлото, и ржководителитъ на ВМРО го изпращатъ съ мисия въ Сърбия — Бѣлградъ. Презъ Балканската война той бива изпратенъ въ новитъ земи да урежда финансовата служба, като чиновникъ при министерството на финанситъ, а презъ общоевропейската война той е войникъ въ 18-та допълняюща дружина.

Следъ приключението на голѣмата война Мишо Николовъ се установява на постоянно мѣстожителство въ гр. Варна. Тукъ той е финансовъ чиновникъ и деенъ членъ въ братственото и илинденската организация, но физически и материално изнемогващъ до голѣма степенъ. Немоцията му и раздоритъ между македонската емиграция разстроиха още повече неговото разклатено здравие и, сравнително още маладъ, Мишо преждевременно напусна свои роднини, близки и приятели.

Погребението му, при масово стечение на варненската емиграция, се извърши на 2 августъ —

Хр. Шалдевъ

Мишо Николовъ

(Споменъ)

Това бѣше къмъ срѣдата на м. септемврий 1902 година. Току-що бѣхме се справили съ създаденитъ отъ полковникъ Янковъ грижи за преждевременно въстание въ Костурско. Единъ понеделниченъ день двамата се явихме въ Костуръ и решихме да откриемъ училището. Смѣтахме, че всичко е свършено и можемъ да приберемъ на пансионъ ученицитъ. За учителитъ щѣше да се погрижи Екзархията. За насъ бѣше ясно, че учители отъ други околии не ще могатъ да дойдатъ въ Костуръ.

Следъ като му разправихъ всичко видено и

чуто при пътуването ми до Цариградъ и Солунъ, заловихме съ писане на писма до селскитъ коджабашии за училището. Работата бѣше къмъ своя край, когато, следъ почукване на вратата, се показа полицейскитъ приставъ Арифъ ефенди, прилепчанецъ, владеющъ отлично български, обладающъ всички зли и добри качества на турски полицейски чиновникъ. Още съ влизането си, безъ да си дава видъ на служебно лице, поздрави ни за новата учебна година, ржкува се и седна на миндера.

Последваха лубезности, пушене тютюнъ и пиене кафето. Размѣнихме мисли върху създаденото по-

ложение поради идването на полковникъ Янковъ и научихме новинитѣ, отъ които нѣмахме никаква нужда, понеже току-що бѣхме пристигнали отъ тамъ, за кждето той ни разправяше.

Разговорътъ продължи доста много и ние, следъ първата тревога отъ неговото неочаквано появяване, бѣхме се поуспокоили.

Изведнажъ Арифъ ефенди стана и, следъ като се ржува съ менъ, обърна се къмъ Мишо Николовъ съ молба да отиде при каймакамина, който го чакалъ и искалъ да се съвещава по учебното дѣло.

Неподозирайки нѣщо опасно, покойниятъ Мишо, облеченъ въ рединготъ, спокойно потегли, като не забрави да вземе и бастуна си. Едва, когато му направихъ бележка да остави бастуна, че може да го опитатъ отъ гърба му, той се сепна, остави го въ стаята и се сбогувахме. Отъ прозореца азъ наблюдавахъ, какъ Арифъ продължаваше да жестикулира, и се мъчехъ да отгатна, по кое ли обвинение ще го тикнатъ въ затвора.

Довършихъ съ писмата и изпратихъ гавазина Вели да ги раздаде на намиращитѣ се въ града селяни и пакъ седнахъ до прозореца, очаквайки да се завърне Мишо; но вмѣсто него забелязахъ да идва Арифъ ефенди, придруженъ отъ 5—6 души заптиета.

Нѣмахме що. Приготвихъ се за пжтъ и си помислихъ, че менъ се прави такава голѣма честъ, като ме прибиратъ съ салтанати.

Когато стигна предъ входа на училището, Арифъ ефенди, вмѣсто да влѣзне вжтре, дигна глава и ме покани да го придружа до квартирата на Мишо, кждето щѣлъ да прави обискъ.

Като му припомнихъ, че той самъ не може да прави обискъ, а ще трѣбва да има представители отъ общината и отъ архиерейския намѣстникъ, той си отмина, като ме остави въ едно много лошо душевно настроение.

Следъ 1—2 часа Арифъ ефенди наново се върна въ училището да обискира чекмеджетата на Мишовата маса. Каза ми, че нищо не сж намѣрили въ квартирата му. Отъ него разбрахъ, въ що се състоела работата.

Презъ пролѣтътъ, на Св. Атанасъ (лѣтни), на храмовия празникъ въ с. Вишини, бѣше уредена малка революционна сбирка. На сбирката участваха околнитѣ учители и революционни ржководители. Между събранитѣ личеше и една непозната личностъ — учителътъ въ с. Бабчоръ, нѣкой си Караджевъ отъ Велешко. Представенъ отъ бабчорци, ние нѣмахме отъ що да се страхуваме. Тукъ бѣше и Михаилъ Николовъ, който по това време бѣше революционенъ началникъ на околията. Говориха се много работи по хода на работитѣ въ околията.

Въ послѣдствие този г-нъ Караджевъ попада въ ржцетѣ на турцитѣ, и, безъ да се употреби върху него ни най-малко насилие, изказва всичко, което бѣ научилъ. Следствие показанята на Караджевъ става и арестуването на Мишо Николовъ.

Следъ като го държаха доста дълго въ Костурския затворъ, изпратиха го въ Корча, кждето излежаваша наказанието си по-голѣмата частъ отъ костурчани.

Когато да замне за Корча, добри граждани отъ Костуръ му дадоха конь, защото главниятъ учител билъ слабъ и не можалъ да издържи дългия пжтъ.

Още съ излизането си отъ града, началникътъ на командата, обаче, му отнѣлъ коня и Мишо трѣбвало пеша да върви. Не е стигало това, Мишо

Мишо Николовъ — Розовъ, роденъ на 25. VIII. 1874 год. въ с. Бо-бища, Костурско; починалъ на 1. VIII. 1934 г. въ гр. Варна. Снимката го представява като четникъ презъ Илинденското въстание.

е трѣбвало да пренася на грѣбъ придружаващитѣ го заптиета презъ всѣка вада и рѣка, които се изпречвали на пжтя.

— Когато пристигнахъ въ Биглица, — казваше ми той, — по милостъ на случайно намиращия се тамъ офицеръ, ме поосвободиха за малко, та рекохъ да си изкарамъ чорапитѣ и да видя какво става съ краката ми. За голѣмо мое очудване и ужасъ всичкитѣ нокти бѣха залепени за чорапитѣ.

А. Дамяновъ

Илия Димушевъ Търпенковъ

Презъ бурнитѣ години на борбата за духовна, политическа и икономическа свобода на Македония винаги изпъкнаха на лице, като самоотвержени борци, пропити съ чистъ идеализъмъ, водители на движението. Въодушевлено отъ тѣхнитѣ дѣла, населението даваше имъ подкрепата си и всичко вървѣше наредъ.

Едно отъ семействата, което стоеше начело на борбитѣ въ Леринско бѣше това на Димушеви. Покойниятъ Илия бѣше синъ на видното семейство Димушъ Търпенковъ. Бай Илия е роденъ презъ 1876 година въ градъ Леринъ. Тукъ въ Леринъ, той е свършилъ основното училище, а после постъпилъ въ IV класъ въ Битолската гимназия. Още

Илия Димушев, като поборникъ въ македоно-одринското опълчение; снетъ на 2-15. V. 1913 г. при с. Фурка, Дойранско.

на 16 год. възраст той е билъ вече посвѣтенъ въ революционното дѣло, като влѣзълъ въ ученическия кръжокъ, ръководенъ отъ Даме, Пере Тошовъ, Гьорче Петровъ и др.

Едва завършилъ IV класъ Илия Димушевъ заръзва училището и се връща въ Леринъ, дето става градски ръководител, като замѣстилъ Гьорги П. Христовъ, който трѣбвало да отиде въ Битоля. Илия Димушевъ работи съ младежки ентузиазъмъ и жаръ за организирането на града пѣкъ и селата и снабдяването имъ съ оружие; като такъвъ го завари Илинденското въстание, въ което взе живо участие и се отличи като самоотверженъ борецъ. Следъ въстанието той отново подема борбата по организирането на Леринско, но когато били заловени нѣколко четници отъ четата на П. Шишковъ, намѣрили писма и отъ Илия Димушевъ, поради което билъ заловенъ и осъденъ на 15 години затворъ. Презъ 1908 година той бива амнистиранъ.

Презъ време на балканската война Илия Димушевъ заедно съ войводитѣ В. Чекаларовъ, Ив. Поповъ и други взе живо участие въ партизанскитѣ отряди и принесе неоценими заслуги на българската армия въ сраженията съ турцитѣ.

Презъ междусъюзническата война, Илия Димушевъ застава на чело на чета срещу гърцитѣ и издържалъ редъ геройски сражения заедно съ Чекаларовъ. Следъ като четата му била разбита, той съ нѣколцина свои другари се вмѣква въ Леринъ, но бива предаденъ отъ гъркоманитѣ и официалната гръцка власт го хвърля въ затвора, дето преживѣлъ тежки страдания и голѣми горчевини.

Презъ 1913 г. той се завръща въ България и се отдава всецѣло на обществена дейность въ полза на родъ и родина.

Бай Илия е единъ отъ основателитѣ на Леринското Братство въ София, а въ Бургасъ бѣ почетенъ членъ на Мак.-Одринското опълченско сдружение. Тукъ въ Бургасъ Илия Димушевъ застава начело на дружество Илинденъ и е постояненъ неговъ председател до самата му смъртъ.

Презъ време на европейската война, той сжщо взе участие. Но, уви, бай Илия не можа да види свободенъ своя роденъ кѣтъ. Следъ войната Илия Димушевъ се настани въ гр. Бургасъ, дето се занимаваше съ търговия, но винаги пакъ бѣ начело на емиграцията.

Покойникътъ, Илия Димушевъ, бѣ човѣкъ съ буенъ характеръ, но благороденъ по душа, честенъ и преданъ синъ на Македония.

Като синъ на богати родители, той можеше да живѣе спокойно и съ осигурено бѣдеще, но това не го задоволяваше, та продължаваше да върви по стѣпките на Даме, Пере и Гоце. Бай Илия бѣ винаги избранъ за делегатъ на конгреситѣ на Илинденската организация, въ които се радваше на уважение и почитъ. Съ смъртта на бай Илия Димушевъ, угасна още единъ факелъ, още единъ стълбъ на македонското освободително дѣло. Дълго време ние, неговитѣ другари, ще си спомняме съ умиление за него и смирено ще се покланяме предъ неговитѣ многобройни дѣла и подвизи, извършени за благо на майка Македония.

Л. Томовъ

Илия Димушевъ, роденъ презъ 1876 г. въ гр. Леринъ, починалъ на 27 юлий 1934 год. въ гр. Бургасъ.

В а с и л ь П а с к о в ь

Известният на всинца ни журналист Васил Пасков не е вече между нас, живитѣ. Вестта за неговата преждевременна кончина изненада всички негови познати и близки. На 9. септември т. год. Васил Пасков се помина въ село Лжджене (Чепино), където прекарваше лѣтната си почивка.

Тленнитѣ му останки бѣха пренесени въ София и изложени въ черквата „Св. Седмочисленици“, дето много негови почитатели се поклониха и взеха последно сбогомъ.

Васил Пасков е роденъ на 3. януарий 1874 година въ село Осиково (Неврокопско). Синъ на родолюбиво българско семейство, Васил Пасков бѣ закръменъ още отъ млади дни съ млѣкото на майка съ български родолюбиви чувства. Васил Пасков е свършилъ курса на основното си образование въ село Осиково, после постѣпва въ Неврокопъ и завършва сръдното си образование въ Солунската мъжка гимназия. Жаденъ за наука, той постѣпва въ Соф. Висше училище, дето завършва по история.

Въодушевенъ отъ желание да бжде полезенъ на поробената си родина, Васил Пасков заминава за учител въ Македония. Той е назначенъ отъ Светата Екзархия за *учител* въ Битолската гимназия. Като такъвъ той е още активенъ членъ на В. М. Р. О.

Презъ 1899 г. В. Пасковъ почналъ да редактира тайно въ Битоля революционниятъ хектографиранъ листъ „На оржие“.

Следъ арестуването на Даме Груевъ, Вас. Пасковъ влиза въ ръководното тѣло на окръга, като всецѣло се предава на борбата срещу турското робство. Но подозрѣнъ отъ властта, Пасковъ е билъ изгоненъ отъ Битолския вилаетъ. Това не смущава Васил Пасковъ и заминава за Шипъ, като става директоръ на училището въ Ново село, а същевременно ръководител на IV революционенъ окръгъ.

Вследствие на ново-селската афера Пасковъ е билъ арестуванъ отъ властта и осъденъ на 12 години затворъ. Следъ като лежалъ две години въ скопския затворъ „Крушумли ханъ“, въ края на 1902 г. той е билъ амнистиранъ и интерниранъ въ Неврокопъ, дето отново се предава на революционна дейностъ. Но понеже се срещалъ често съ четитѣ и съ Гоце Дѣлчевъ, билъ отново заподозренъ и арестуванъ. Успѣва, обаче, да избѣга отъ ноктитѣ на властта и става нелегаленъ, като се движи съ чета.

По-късно Вас. Пасковъ бива извиканъ отъ Михаилъ Герджиковъ, който подготвяше и организираше възстанието въ Одринско, като отначало му възложилъ да събира оржие и организира чети. После той заминава съ четата на Кръсто Българията въ Одринско.

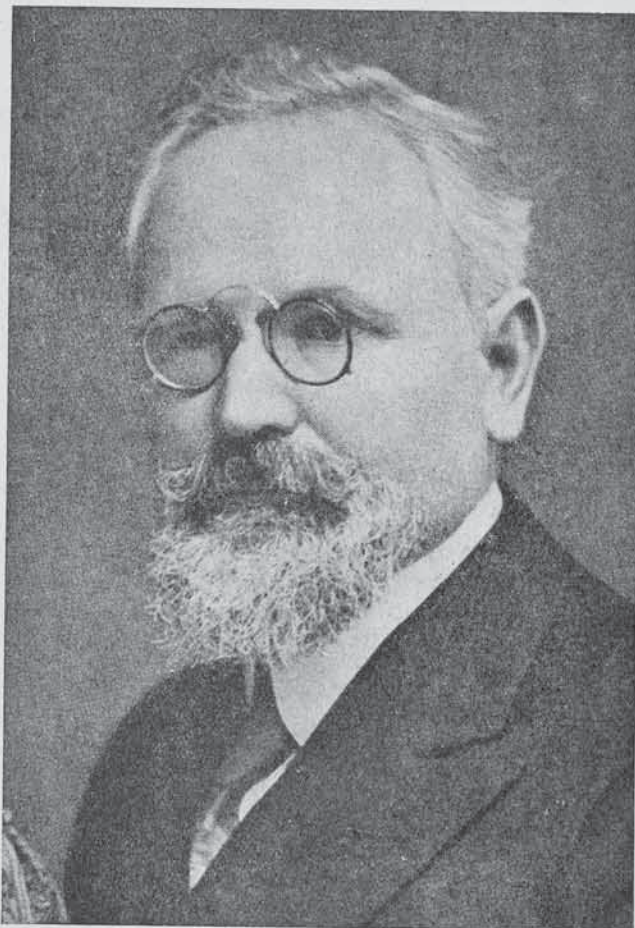
Презъ 1903 г. на 29 юний (ст. ст.) 1903 г. се състоя историческия конгресъ на „Петрова нива“, въ който се реши да стане Одринското възстание и въ който се изработи плана на действията. На този конгресъ Вас. Пасковъ билъ избранъ за председателъ.

Следъ свършъка на Илинденското въстание се завръща въ България — София — и презъ 1904 г. билъ натоваренъ да редактира задграничния органъ на В. М. Р. О. „Революционенъ листъ“.

По-късно, по инициатива на В. Пасковъ, задграничните представители Христо Матовъ и Ив. Гарвановъ, решаватъ да се издава вестникъ „Илинденъ“, на който главенъ редакторъ е билъ Вас. Пасковъ.

Следъ това В. Пасковъ се отдава всецѣло на политическитѣ борби въ България и става редакторъ на вестникъ „Знаме“, но освободителното дѣло винаги му е било близко до сърдцето, та не е пропускалъ да пише и защитава правата кауза на македонскитѣ българи.

Като журналистъ Вас. Пасковъ се ползуваше съ добро име между колегитѣ си. Той винаги бичуваше

Васил Пасковъ, роденъ на 3. I. 1874 г. въ с. Осиково, Неврокопско. Починалъ на 9. IX. 1934 г. въ с. Лжджене, Чепинско.

неправдата, фалшътъ и бѣ борецъ за свободата на онеправданитѣ и угнетенитѣ.

Той е единъ отъ основателитѣ на журналистическото сдружение. Въ последнитѣ години той вложи много енергия и трудъ за преуспѣването му.

Вас. Пасковъ бѣ членъ и на Илинденската организация. Той бѣше състрадателенъ, отзивчивъ, съ нѣжна душа и готовъ бѣше да помага на всѣкого и всѣкога.

Празднината, която остави нemoже да се попълни съ друго. Ние, другаритѣ му, винаги ще си спомняме за неговата блага душа и тжгуваме за ранната му смъртъ.

Погребението му се извърши на 10 септември т. г. при стечение на многобройнитѣ му приятели и почитатели.

Л. Томовъ

Изъ живота на четитѣ

Що бѣхме и що сме. — Среца съ Сандански

(Споменъ)

27 августъ 1903 г. Цѣлиятъ тоя день, при хубаво време, прекарахме на „Тодоровата поляна“ въ приказки, смѣхъ и закачки. Имахме словесно и тактически упражнения. Предизвестни отъ ранна сутринъ за нашето пристигане въ селото Пиринъ, пратеници отъ селото на чело съ учителя-ржководител на мѣстната революционна организация, дойдоха при насъ около обѣдъ да ни приветствуватъ и поканятъ — да гостуваме въ селото имъ. Тѣ ни донесоха две погачи, печено месо, сирене и три бѣклици съ вино и ракия.

Следъ като се наобѣдвахме, група войводи, четници и дошлиятъ селяни, седиме край малъкъ огнецъ, пиемъ кафе, пушимъ и приказваме. Селянитѣ охотно отговарятъ на нашитѣ въпроси и ни даватъ ценни сведения за въоръжението и готовността на българското население да подкрепи съ каквото може възстанието, за уплахата на турското население, за броя и разположението на турската войска. Юр. Стояновъ и П. Дървинговъ разправятъ за готовността на България да воюва съ Турция за свободата на Македония, а учителятъ ржководител ни увлѣче и удиви съ своя чуденъ разказъ за това — що е било и що е сега въ Македония въ връзка съ появата и развитието на В. М. Р. О. Всички го слушахме съ напрегнато внимание.

— Въ началото, когато се появи В. М. Р. О. — започна учителятъ, мжно бѣ да се подбере и прочу единъ човѣкъ, за да се подведе подъ клетва и да се посвети на дѣлото. Посвещаването ставаше на саме и поотдѣлно, безъ да знае това другъ човѣкъ. По-сетне, когато организацията се засили, цѣли села се кръщаваха и то въ черква.

Отначало, всѣки новопокръстенъ въ дѣлото е трепѣрлялъ отъ страхъ да не узнае нѣкой, че е станалъ членъ на революционната организация или че е взелъ за четене революционна книга и вестници. По-сетне, всѣки съ городстъ разправя, какъ е пренасялъ оржжие, кога какви рискове е прекаралъ и какви чудни подвизи е вършилъ. Четенето и криенето на вестници стана много дребна работа.

На първо време, рѣдкостъ бѣха революционни книги и вестници пѣкъ и тѣ бѣха печатани и пренасяни отъвнъ. Сетне, вече, почнаха вътре да се фабрикуватъ хектографираны вестници: „Борба“, „Възстаникъ“, „На оржжие“, „Бомба“, „Освобождение“, „Свобода или смъртъ“ и други.

Едно време, затворъ бѣ страшило и страшно нѣщо; то бѣ равносилно съ пропадане; излѣзлитѣ отъ затвора се посрѣщаха като хаджи. Сетне вече, затворъ и заточение си бѣха и сега сж въ реда на нѣщата. Малко внимание се обръща на това. За да се унищожи шпионинъ, мѣстниятъ комитетъ завежда преписка съ Окржжния да търси наказателна полиция-терористъ. Наематъ се нѣкои, но се страхуватъ. По-късно, терориститѣ се наплодиха, мода стана играенето съ кама и револверъ. Първиятъ терористъ ти ъика: „отдавна не си ми далъ работа“, — разбира такава работа, вънъ отъ обикновената; сума нови си предлагатъ услугитѣ: „мене още не сте ми дали подобна работа“, — казва всѣки отъ тѣхъ. И не вече за шпионинъ — рая, ами за турчинъ — бабаитинъ, еднакво обученъ на револверъ и кама. Виждате, до като едно време турчинъ бѣ плашило, сега не искатъ да го знаятъ за счупена пара.

Терористъ или другъ нѣкой, подгоненъ и търсенъ отъ властѣта, се крие и забѣгва. Забѣгналитѣ се намножиха и заживѣха животъ нелегаленъ. Така се създадоха четитѣ.

Градскиятъ ржководител предлага на селския да приготи мѣсто за четата. Селскиятъ е съгласенъ, но казва: „по-добре е четата да отиде въ друго село — на безопасно мѣсто“. Или, ако прибере четата въ своето село, настанява я въ крайната кжща, а не въ неговата и то, никой да не узнае въ селото за това, а само той и домакинитѣ. По-късно, селата не се боятъ вече отъ нищо и сами се надпреварватъ, кое какъ по-скоро да покани четата: да ѝ се порадва на юнашкия каяфетъ.

Когато съ окржжно отъ Централния комитетъ, издадено въ края на 1899 година, формално се създадоха районнитѣ чети, четницитѣ бѣха рѣдкостъ, недостигъ бѣ голѣмъ. Сетне, обаче, се появи напливъ отъ желоущи. Четнишкиятъ животъ стана мода.

Изпърво, смъртъта бѣ страшна; своятъ мжно се прежеляваше; по-сетне, смъртъта се гледаше право въ очитѣ: „похарчилъ се“ — казватъ всички тукъ съ насмѣшка и пренебрѣжение.

Христо Ботевъ, на свое време, се е възхищавалъ отъ една майка полякиня, за дето не е тжжила, а се е гордѣла съ тримата си загубени синове — юнаци: единиятъ билъ въ заточение, другиятъ — обесенъ, третиятъ убитъ. Въ Македония такъвъ духъ се забелѣзва не въ една майка, а въ цѣли родове и то навсѣкжде.

Четницитѣ и раненитѣ, щомъ свършватъ патронитѣ въ бой съ турцитѣ, сами турятъ край на живота си. Такива самоубийства има повече отъ сто (100). Цѣли чети сж свършвали съ самоубийство, за да не попаднатъ въ плѣнъ. Това най-много плаши турцитѣ.

На първо време революционната мрежа едва се чувствуваше. Сетне, куриерската служба постепенно се разви, цѣлата организирана територия се прошари съ канали. Комитската кореспонденция изпреварваше държавната и бѣ по-сигурна и по-неприкосновена отъ нея. Преноса на оржжие ставаше сжщо така бързо и сигурно.

По-рано мѣстноститѣ не се знаеха. По-късно: села, гори, планини, канари, долища, пжтеки, извори, скривалища, позиции — всичко се изучи на прѣсти.

На първо време организацията бѣ главно градска и административна; сетне, тя стана предимно селска и боева. За всѣки револ. районъ бѣ създадена чета отъ по 5—7 души. На четитѣ бѣ повѣрена организационна и агитационна мисия. Градскитѣ ржководители не можаха да иматъ онова обаяние и значение, каквото може да има четата, бидейки нагледенъ, живъ примѣръ, който въплъщава въ себе си дѣла, а не само думи.

Едно време, бей или кехая, а често даже и келявъ турчинъ, можеха да влизатъ въ християнско село и безнаказано да си позволяватъ волности спрѣмо имота, честѣта и живота на селянина. Псувни и бой бѣха обикновено нѣщо; грабежи и присвояване на чужди ниви, често се случваше; посѣгане на семейна честъ — не бѣше рѣдкостъ.

По-сетне, когато се появи и засили организацията, това се вдигна. Турчинъ, само за да влѣзне въ селото, трѣбваше да се замисли.

Едно време, царски хора: булюкбашии, заптии и тѣмъ подобни, бѣха малки царе по селата; прѣсни погачи, прѣжени кокошки, люта ракия, млади булки, що не! — както се казва въ пѣснитѣ. Обаче, при сжществуването на организацията, подобно нѣщо стана рѣдкостъ: то имъ присѣда.

На първо време, преди да се засили организацията, господари на деня и нощта бѣха турцитѣ. По-късно, щомъ наближеше нощта, турцитѣ се прибираха по домоветѣ си, а потеритѣ и войската — въ казармата. Организационнитѣ хора тогава именно почваха да излизатъ на работа и ставаше *Комитско царство*. Изобщо, следъ засилването на организацията, денътъ е на турцитѣ, нощта — на четитѣ, на организацията. При това, турцитѣ трѣбва да избиратъ само друмищата, както това бѣ едно време за насъ — българитѣ.

Организацията научи селянитѣ да не допускатъ произволи по събирането на данѣцитѣ, да не служатъ ангария у разни деребеевци, да не ходятъ по турскитѣ сжлища, да искатъ по-голъма надница за своя трудъ.

Организацията раздаваше правосъдие, тя забрани пиянството и разврата, забрани всѣкакви излишни разходи по сватби, накити и др. Организацията научи селянитѣ да правятъ по-добъръ и по-изпеченъ хлѣбъ, да си строятъ по-хигиенични жилища, по-добре да отглеждатъ домашнитѣ животни и растения, да бждатъ по-чистоплѣтни, да оратъ по-модерно и да се очистятъ отъ нѣкои суеверия, очевидно вредни за здравето и за кесията.

Преследвайки върховната задача, Организацията не забравяше и черковно-училишното дѣло, което подъ нейната егида не само се поднови и засили, но бѣ запазено и отъ похищение. Организацията турна край на междуособицитѣ въ Македония; тя спрѣ деморализацията, която турската властъ сѣеше и обедини населението въ едно цѣло. Тя спрѣ произволитѣ на турцитѣ, вдѣхна вѣра у населението въ собственитѣ му сили за свѣтли бжднини, затвърди неговото национално самосъзнание и стана държава въ държава. Въ Македония, пълна съ войска и стражари, се установи едно друго правителство, независимо отъ турското и по-силно отъ него, защото принадлежеше на народа и защото цѣлиятъ народъ го криеше грижливо и му се подчиняваше доброволно. Организацията скоро доби силата на могъща и мистична властъ, чиято воля движеше гигантскитѣ усилия на Македония. И ето, отъ рая смирена и покорна преди 10 години, на Илинденъ тази година, отъ върха „Победоносецъ“ надъ с. Смилево, Битолско, бѣ възвестено въ Македония и въ цѣлия свѣтъ нашето възкресение — революцията и днесъ, въ вихренитѣ пламъци на революцията, ние летимъ отъ

победа на победа, рушимъ устоитѣ на Турската империя и творимъ свободата на родината...

На край, учителътъ изказа своята и на населението радостъ отъ това, че, предъ лика на окървавена Македония, ежбитѣ и съперничесвата между водачитѣ на дветѣ македоно-одрински организации, вътрешната и външната, престанаха, реаленъ изразъ на което бѣ нашето активно участие въ възстановието, обявено отъ В. М. Р. О.

Доволни отъ това, що чухме отъ селянитѣ, отъ Юр. Стояновъ, П. Дървинговъ и особено отъ това що чуѣше отъ учителя-ръководитекъ, около петъ часа следъ обѣдъ, всички напустнахме „Тодоровата поляна“ и се спустнахме по стрѣмнината къмъ долината на Пиринската рѣка. Спускайки се по

Василъ Чехларовъ отъ с. Коритенъ, Кукушко, съ другаритѣ отъ четата му: Мито Хаджията, Кольо Мутлевъ, Василъ Вардаровски, Иванъ Амаговски, Костадинъ Тушски, Христо Шимовъ и Василъ Ивановъ. Следъ убийството на Кукушкия войвода Атанасъ Чопката отъ турцитѣ, Василъ Чехларивъ става войвода и отъ 1899 г. е ималъ 18 сражения съ турцитѣ и 8 — съ гърцитѣ. Отъ изброенитѣ му другари само той е останалъ живъ. Старинитѣ си сега прекарва въ гр. Пловдивъ.

стрѣмната скала, отдалече съзрѣхме край рѣката млада жена съ малко дете на ржце. Въ тоя моментъ отъ устата на всички се изтръгна радостенъ викъ: „жена“, „жена“!

И какъ се радвахме всички!

Три седмици какъ се движимъ въоръжени изъ върхове и непристъпни мѣста на Пиринъ, далече отъ населени мѣста, безъ да чуемъ блага дума, безъ ласки и милъ привѣтъ отъ свои близки. Всичко това, не можеше да не се отрази върху насъ, върху нашитѣ души. Ние бѣхме закоравѣли, подивѣли. Кървавитѣ нѣколко сражения съ турцитѣ, постоянната мисль за батки и убийства, за отмъщение и разплата, бѣха задушили у насъ нежността, милостта, божествената любовъ. И сега, тая жена, символъ на нежността и любовта, съживи у насъ тѣзи съкровени скжпи чувства, които се появиха въ израза на нашитѣ лица и въ думитѣ: „жена!-жена“!

Бедната робиня! въ своя вроденъ страхъ, тя не разбра, кои сме ние и защо идваме въ робската земя.

Още отъ далечъ, щомъ ни зърна, тя притисна детето къмъ гърдитѣ си, прегази рѣката, мина на отсрѣщния брѣгъ и, уплашена, бърже се отпрати

къмъ една кжщурка [въ дъното на една нива и тамъ се скри.

Решихме, тукъ — край рѣката да поспремъ и си отпочинемъ.

Стъмни се. Ясното небе скоро се окичи съ безброй звезди. Месецътъ пълнѣ, свѣтълъ и за-смѣнъ и той се показва на хоризонта и ни прати милъ привѣтъ.

Настана тиха, свѣтла, чудо приятна лунна нощъ. Най-сетне даде се заповѣдъ за походъ. Авангардъ отъ около 10 юнака, тръгна напредъ, а ние се дви-жимъ следъ него по шарокъ пѣтъ изъ една раз-

Мойсо Арсовъ, роденъ презъ 1881 г. въ гр. Дебъръ, участникъ въ Илинденското въстание като четникъ въ четата на Кольо Лефтеровъ, ген. Цончевъ и полков. Янковъ; взелъ участие въ много сражения, между които въ тия край селата Пиринъ и Бѣлица. Старинитъ си сега прекарва въ Варна.

кошна долина. Следъ малко, изъ пѣтя срѣцнахме група младежи, излѣзли далечъ отъ с. Пиринъ — да ни посрѣщатъ. Тѣ ни приветствуваха съ добре дошли, „братя“ и „свободно“! Отъ тукъ до селето Пиринъ, походътъ ни бѣ тържественъ, триумфаленъ. На всѣкъде изъ пѣтя ни посрѣщатъ хора отъ всички възрасти отъ двата пола, облѣчени въ празнична премѣна. Всички се радваме, прегръщаме, цѣлуваме. Мили, трогателни сцени ставатъ при срѣща съ всѣка нова група. Селяни и селянки не могатъ да се нагледатъ и нарадватъ на хубавитѣ и спретнати млади офицери, на хубавото и спретнато наше облѣкло, на нашето въоръжение и все ни питатъ: „има ли въ Пиринъ много юнаци като васъ дошли отъ България“?

При всѣка среща чувахме да ни казватъ, „свободно“, т. е. опастность нѣма.

На край селото бѣхме посрешнати отъ първенцитѣ и старейшинитѣ. Тѣ ни приветствуваха съ добре дошли, мили братя и съ благопожелания въ предприетото общо дѣло — въстанието срещу турското робство. Тукъ, седнали на дървени пейки, насъ ни черпяхъ съ вино и ракия, съ закуски отъ хлѣбъ съ печено месо и сирене, и ни разпитватъ за нашия походъ, за боеветѣ ни съ турцитѣ, за България, за нейния Князь, за армията; но най-много се интересуватъ всички отъ това — дали България ще се намѣси въ борбата, дали тя ще воюва съ Турция за свободата на Македония. . . .

Дончо войвода, прочутиятъ изъ тия мѣста Дончо — Пиринскиятъ царъ, който 20 години е върлувалъ изъ Пиринъ планина, той и офицеритѣ бѣха главнитѣ сега герои и предметъ на особено внимание отъ всички посрещачи.

Дончо войвода, турналъ кракъ връзъ кракъ, а отгоре кжса манлихера, накривилъ разкошенъ бѣлъ калпакъ, глади хубавата своя черна брада, сучи мустаци, разпитва селянитѣ за туй за онуй, дава имъ куражъ и отправя страшни закани срещу турцитѣ. Селянитѣ съ благоговение слушатъ даванитѣ имъ наставления отъ капитанъ Юр. Стояновъ и П. Дървинговъ: да жертвуватъ всичко що иматъ — живота си за свободата на родината. Отъ разговоритѣ ми съ селянитѣ научихъ, че селото ни е готвило много по тържествено посрѣщане, приготвена е била храна за насъ и квартири въ селото, но, по нареждане на Яне Сандански, който съ четата си е билъ на часъ, часъ и половина вънъ отъ селото — при Пиринската ливада, приготвената отъ селото храна за насъ била вдигната и занесена въ неговия лагеръ, лето трѣбвало да ни заведе мѣстния куриеръ, безъ да се спираме въ селото.

Около полунощъ, се простихме съ нашитѣ мили посрещачи и изпращачи и тръгнахме за Пиринската ливада, тамъ да се срещнемъ съ главнитѣ водачи на Сърския революционенъ окръгъ.

Наближаваме пиринската ливада. Яне Сандански, неговиятъ секретаръ-студентъ отъ Софийския университетъ Ал. Радославовъ¹⁾, Димитъръ Стефановъ²⁾ и около 30 души четници, всички добре въоръжени и въ стройна редица, ни посрещатъ. Пръвъ Юр. Стояновъ доближи и подаде ръка на Сандански. И двамата се пригърнаха братски и се разцѣлуваха. Тѣхниятъ примѣръ последвахме всички.

И ето тукъ, въ тая нощна доба, при радостния нашъ трепетъ за станалото сега помирение между двата до скоро враждуващи лагери — на „върховисти“ и „вътрешни“, ние всички ликуваме и се заклинаме: съ общи сили да поведемъ кървавата борба за свободата на родината.

Следъ тая братска среща и радостни приветствия, намъ бѣ сложена братска вечеря отъ месо, стотвено съ зеленъ фасулъ.

Следъ вечерята бѣхме настанени въ една долинка северо-източно отъ ливадата. Тукъ, скоро светнаха около 10 огньове и къмъ 3 часа следъ полунощъ се предадохме на почивка — на сънъ.

Г. Ив. Бѣлевъ

¹⁾ Бившъ главенъ секретаръ при министерството на Просветата.

²⁾ Бившъ директоръ на Битолската м. гимназия и бившъ народенъ представител; сега адвокатъ въ гр. Бургасъ.

Въ битолския затворъ

(Изъ споменитѣ ми)

Въ навечерието на Георгиевденъ 1903 г.

Презъ годинитѣ 1895 до 1903 живѣхъ въ Су-ровичъ и се занимавахъ съ търговия — колониални стоки и аптекарски материали. Бѣхъ членъ на мѣстната революционна организация и членъ на ржководното тѣло. Между първенцитѣ турци минавахъ за лояленъ гражданинъ, поради обстоятелството, че презъ 1897 г. — презъ гръко-турската война обслужвахъ армията съ аптекарски материали. Но гръцитѣ, респективно гръкоманитѣ ме мразеха и въ лицето ми виждаха свой заклетъ врагъ.

Безъ мое знание и позволение презъ м. априль 1903 г., мои другари изпратили терориста Ламбо Зунковъ

и други на мемлекетъ сюрюнюъ (интерниране въ родния градъ). Благодарение на познайнството ми съ каймакамина и даденитѣ три лири рушветъ реши се да бѣда изпратенъ въ родния ми градъ по етапенъ редъ.

На 21. априль пристигнахъ въ Битоля заедно съ Стойче и Миланъ Гагалеви отъ Прилепъ, които въ Леринъ се занимаваха съ въжарство и бѣхме задържани въ битолския затворъ, като и тримата ни поставиха въ различни коуши (стаи). Азъ попаднахъ въ първия коушъ, въ който имаше арестанти само турци, освенъ костурчанинътъ гръкъ Аргиръ и Кочо Тахяо отъ Крушово,, цинцаринъ питриар-

Гимнастическото дружество „Пелистерски юнакъ“, снето съ духовата си музика предъ девическото училище въ гр. Битоля

да иска за организацията отъ търговцитѣ невескалии Начо Бигона и Кочо Луца 50 лири — 30 лири отъ първия и 20 отъ втория, съ поръчка паритѣ да се броятъ въ продължение на три дѣня чрезъ мене; въ противенъ случай, казано имъ било, ще бѣдатъ убити. Пострадавшитѣ се оплакали на Динета Хаджiovъ, наемателъ на Рауфъ-пашовитѣ дюкяни, а после узнава затова и властѣта. Това бѣше 2–3 дѣня преди солунскитѣ атентати, следъ които турскитѣ власти по нареждане на централната властъ почнаха да аристоватъ по-виднитѣ и заподозрѣни граждани и селяни въ цѣла Македония. На 18. априль 1903 г. новопристигналия мюдюринъ Изетъ-ефенди арестува първенцитѣ Доне Къчоровъ, Фоте х. Ваневъ и синъ му Алексъ, Мишо х. Мицевъ, учителя Михаилъ Ивановъ и мене. Още сжщия дѣнь, вързани, бѣхме закарани въ Леринския затворъ. На другия дѣнь, 20. априль, недѣля, бѣхме представени предъ следственитѣ власти, къмъ които се бѣ присъединилъ Вейселъ ефенди, адвокатъ на гръцката митрополия. Следъ разследвнето азъ бѣхъ отдѣленъ отъ другаритѣ ми и, за да се отърва отъ кознитѣ на гръцката митрополия, чрезъ адвоката Айрединъ-ефенди, който защищаваше интереситѣ на българската община, пожелахъ да бѣда изпратенъ въ родния ми градъ Охридъ, както що изпращаха

шистъ. Последнитѣ двама християни бѣха привилегировани: занимаваха се съ гостилничарство предъ третия коушъ, въ който имаше арестанти — българи само отъ охридска Дебърца, за да ги шпиониратъ и долагатъ на управителя на затвора. Въ първия коушъ между турцитѣ заварихъ албанеца Амитъ съ братъ му Пашо отъ с. Велеща (стружко), мой старъ познатъ. Той ме прибра при своето легло да не се притеснявамъ и да съмъ при свѣтлина, тъй като леглото му бѣше до прозореца. Обѣдвахме и вечеряхме заедно съ още двама тѣхни приятели турци.

На 22. априль следъ вечерата и следъ като двамата Амидови приятели турци и братъ му Пашо си отидоха при леглата си да спатъ, Амитъ ми каза: „голѣмъ късметъ си ималъ, че те туриха въ нашия коушъ; а въ затвора късметъ да имашъ е истинско щастие,“ и продължи: „ти утре на пайдоса нѣма да излизашъ, защото може да стане нѣкоя гюрултия, та въ гюрултията нѣкой да убие и тебъ.“ До като ставаше тоя разговоръ, гледайки презъ прозореца къмъ двора, забелѣзахъ, че презъ решетката въ двора се подаватъ отъ ключара Али-баба нѣколко голѣми ножове и два револвера на насѣбралитѣ се отъ вжтре предъ решетката арестанти турци, които си разотидоха по коушитѣ си. Почнаха се при-

готовленията: чистене на ножове и револвери. Азъ изтръпнахъ отъ страхъ, предвиждайки, какво има да става. Цѣлата нощъ не можахъ да дрѣмна, мислейки, какъ да се предупредатъ арестантитѣ българи въ другитѣ коуши. Нощнитѣ часове минаваха бавно.

На 23. априлъ — Георгьовденъ, единъ-два часа преди съмване, ключарѣтъ Али-баба отново се яви предъ решетката и, следъ като говори на събралитѣ се предъ него арестанти турци, даде имъ още оржие. По-късно той се опжти къмъ нашия коушъ, отвори вратата, каза на двамата християни гърци да извадятъ сждоветѣ и да пристѣпятъ къмъ приготвяване на ястие и, шепнешкомъ, заводи разговоръ съ моя приятель Амидъ, като остави вратата отворена. Азъ използвахъ дветѣ обстоятелства — тайния му разговоръ съ Амида и отворената врата и, предупреждавайки ги, че отивамъ на чешмата да пия вода, излѣзохъ отъ коуша. Въ това именно време, азъ успѣхъ да съобща на българитѣ отъ другитѣ коуши неприятната новина и готвящата се касапница, като ги посъветвахъ презъ пайдоса да не излизатъ на двора, а същевременно да взематъ всички предохранителни мѣрки при евентуално нападение отъ страна на турцитѣ. Следъ това отидохъ при чешмата и при нея се срѣхъ по дълго време, приструвайки се, че съмъ задрѣмалъ. Въ това време, идва при чешмата гърка Кочо, готвача и, като ме забелѣза, че съмъ извънъ коуша, нахвърли се върху ми съ ругатни, като ме заплаши да ме обади на ключара. Напразни бѣха молбитѣ ми да не стори това, апелирайки, че и той като мене е християнинъ. До като той наливаше

вода, азъ отидохъ при прозореца на приятеля ми Амидъ и му съобщихъ, че когато той говорѣше съ ключаря, азъ отидохъ на чешмата да пия прѣсна вода, но докато това вършехъ, ключарѣтъ затвори коуша и азъ останахъ вънка; оплакахъ му се и за заканиѣ на гърка Кочо, който бѣ извиканъ отъ Амида и му внуши да си мълчи, иначе и той ще бѣде закланъ, както другитѣ затворници българи. На мене пѣкъ каза: „Ристо ефенди, разхождай се по двора, докато дойде ключарѣтъ, който ще отвори първо нашия коушъ и веднага се прибири“. И наистина, коушитѣ бѣха отворени, но азъ се отбихъ въ петия коушъ, въ който бѣха затворници отъ с. Зелениче. Но до това време единъ отъ затворницитѣ на име Димко, когато бѣхъ предупредилъ за готвещето се клане, чрезъ единъ отъ прислужницитѣ въ затвора успѣлъ да съобщи това на намиращитѣ се до затвора бакали българи, които веднага осведомили чуждитѣ консули. Едва що коушитѣ бѣха отворени и въ затвора се явиха руския и австро-угарския консули зедно съ валията. Последниятъ даде строга заповѣдъ съ изрично предупреждение, че който си позволи нѣщо да направи, ще бѣде най-строго наказанъ. Планѣтъ на турцитѣ билъ: следъ като изколятъ всичкитѣ арестувани българи въ затвора, после да излѣзнатъ въ града и да продължатъ клането по улицитѣ и къщитѣ. Това арестантитѣ турци неможаха да сторятъ въ затвора, но затова направиха го презъ деня гражданитѣ турци спрѣмо гражданитѣ българи.

Хр. Ангеловъ

З а щ о ?

Лѣтенъ пекъ и — зной! Жителитѣ на Костурско село Бабчоръ почти изцѣло бѣха напуснали своитѣ домове, за да ширнатъ низъ просторното си планинско землище. Всичко младо, силно и сръчно съ пѣсенъ и потъ събираше плода на онова, което съ потъ бѣ пуснато въ земята. Нивитѣ, нахвърлени като жълти платна по планинскитѣ чуки, баири и долове, или включени срѣдъ зеленитѣ прегръдки на букови и джбови гори, съ радостъ слагаха предъ стѣпкитѣ на човѣка своитѣ златни класове. Въздухътъ поемаше мириса на тия класове и като чуденъ тамянь го издигаше нагоре, въ висинитѣ — издигаше го като благодарствена молитва на земя и човѣкъ. Планинскитѣ потоци, рѣкитѣ бѣха тоя день по-щедри въ своя шумъ, по-радостни въ своя ромолъ. Въ шума на рѣкитѣ отекваша стѣпкитѣ на отрудени селяни, кръстосваща земята, прегазващи водитѣ, за да се отзоватъ тукъ или тамъ — дето златокоса нива очаква целувката на сѣрпа, стиснатъ въ здрава дѣсница. Въ ромола на планинскитѣ порои — въ таинствения езикъ на водитѣ — се вплиташе кипещтъ на млади души, кѣнтѣше пѣсенъта на жетварка, чуруликаше радостъта на птичката, шумѣха листата; въ него се бѣха преплѣли радостъ и скръбъ, смѣхъ и сълзи, милувки и бури. И всичко това го нѣкой разнасяше като странно дихание отъ хълмъ на хълмъ, отъ урва на урва, отъ ухо на ухо — за да отлитне и нѣкъде заглѣхне, за да се върне отново и пакъ да замре.

А селото бѣ пусто. Селската глѣчъ, кучешкиятъ лай, ревѣтъ на добитѣка се бѣха далече разпрѣснали: по ниви, поляни, и сѣнчести джбрави, край потоци и извори — тамъ, където животътъ и нуждата ги бѣха извикали.

Синитѣ стълпове надъ селскитѣ кумини се не извиваха буйно възбогъ. Само тукъ или тамъ надъ

нѣкой отъ тѣхъ игреше едва доловима, лека, тънка мъглица, като последно издихание на замиращо огнище. Край него — навѣрно — престара жена, тихо и бавно, се опитваше да преде съ сухи, жилести и немощни рѣце, а до нея дремѣше приклекнала, съ завита опашка около краката, сивата котка — стражѣтъ на селското огнище. Мълчание и лѣтенъ зной се бѣха надвесили надъ Бабчоръ. Само на долния му край куминѣтъ на една къща вестѣше, че въ нея нѣма промѣна; че и днесъ стопанитѣ сж вътре, както вчера, както лани — както и всѣкога. Младъ, здравъ и хубавецъ мжжъ седи по турски върху пода, посланъ съ рогозки и селски килими. Около него лежатъ разкроени шаяци, конци и гайтани, голѣми ножили и желѣзно ендезе, непогрѣшимата мѣрка на селски шивачъ. Човѣкѣтъ бодѣше, издигаше рѣжа, промѣташе нѣкаква дреха отъ време навреме; взимаше едритѣ ножици, отрѣзваше окжсѣлия конецъ близо до възела, отпускаше ножицитѣ на дода, а тѣ силно издрѣкваша, за да засвидетелствуватъ предъ ухото на стопанина, че сж вече на мѣсто. Явно бѣ, човѣкѣтъ бѣ шивачъ. И: Атанасъ се казваше — Танасъ Марковски.

Да бждешъ нѣкога, въ турското време, шивачъ, терзия на село, бѣ, наистина, почетено и благородно; значеше да се радвашъ на уважението, довѣрието на своитѣ сѣселяни; да можешъ да бждешъ избранъ за кметъ, за епитрупъ; да имашъ достѣпъ въ всичкитѣ къщи; да ти се радватъ и жени и деца; женитѣ да ти повѣрѣватъ своитѣ тайни, да си единственото лице, предъ което устно да ти изреждатъ цѣлата мжка, неволи, копнежи, а ти всичко това да скрепишъ върху книга, въ писмо и това писмо да се отправи въ чужбина, въ далечна земя, та да стигне въ ржката на милъ съпругъ или синъ, прокуденъ срѣдъ нѣкои гори на мраченъ анадолъ като

дърводѣлецъ, бичкиджия или майсторъ въ нѣкой градъ или село. Терзията бѣ единствениятъ щастливецъ на селото, който винаги, презъ всѣки сезонъ, можеше да бѣде въ кѣщи — въ своя домъ или въ нѣкоя друга селска кѣща, кждето биваше поканенъ да шие. А да имашъ терзия въ кѣщи — значи цѣлото семейство да е на кракъ, домакинята отъ сутринъ до вечеръ да готви, да меси, шѣта — да се отсрами предъ високия гостъ...

Днесъ Танасъ Марковски шиеше въ своя домъ. Тукъ бѣха и всички населници на тоя домъ — жени и деца. Танасъ Марковски нѣмаше нужда да оре и жѣне; ето защо и животътъ на цѣлото семейство

чаше сестритъ, извикваше оплакване отъ оскърбенитъ и пострадалитъ, за да получи, като награда отъ възрастнитъ, повикъ противъ себе си, закани и упрѣци. И когато прѣчката можеше да бѣде готова и да заиграе като възмездие за нарушената хармония, нѣкакъвъ викъ долетѣ презъ прозореца и семейството трепна. Викътъ бѣ неспокоенъ, викъ на изплашена жена. Главитъ се подадоха на прозореца, — за да видятъ стрина си Гюрга отъ горния край на селото, която блѣда, изплашена заразправя, че аскеръ е нахлулъ въ селото, че тръгнали войници отъ кѣща въ кѣща и търсятъ кметъ и ази. А кметътъ, както и всички мъже, днесъ не бѣ въ

Апостолъ Петковъ Терзиевъ, ениджевардарски войвода (сѣдналъ) съ тримата си помощници: Димитъръ Бабянски (въ дѣсно отъ него), Стария Вѣло (въ лѣво) и Стоянъ Хаджиевъ (между Апостолъ и Вѣло) и четирма тѣхни най-близки другари.

се движеше само въ рамкитъ на кѣщната необходимостъ: да причаква и изпраща селяни, дошли на разговоръ или по селски работи при Танасъ; да посреща и изпраща жени, носещи нѣщо за шиене или — покани Танасъ да отиде у тѣхъ да шие; да посрещатъ и изпращатъ познати и непознати гости отъ други села, отъ града или — неочаквани граждански и военни официални лица... Нали Танасъ Марковски е първиятъ селянинъ, нали домътъ му е най-чистъ и угледенъ. Селото съ него се гордѣеше и отсрамяше предъ външния свѣтъ.

Когато слънцето обгаряше селото съ най-горещия си дѣхъ и надъ плочнитъ покриви на кѣщитъ нажежениятъ въздухъ трептѣше като надъ огнена пещ. Танасъ Марковски съ скръстени крака седѣше и шиеше, а край него жена снаха и деца говорѣха за това и онова. Палавиятъ и невръстенъ синъ зака-

селото — жетвата го бѣ отвлѣкла нейде далече, срѣдъ благодатнитъ класове на узрѣлитъ ниви.

Аскеръ въ селото, войници нахлули по кѣщитъ и, навѣрно, пакостятъ, подъ предлогъ, че търсятъ липсващия кметъ. Навѣрно има взломове и кражби. Винаги бѣ рисковано, пѣкъ и страшно дори, човѣкъ да се представи предъ тоя родъ хора, за които своеволието бѣ законъ, а безочливата и жестока обноска — винаги възможна и винаги ненаказуема. А трѣбва нѣкой да излѣзне предъ тия люде; да ги запита, какво е благоволенieto имъ, какви сж нуждитъ имъ. Кой другъ ще стори това въ тоя мигъ, ако не първенецътъ Танасъ Марковски? Той смѣта това за свой дългъ, дългъ къмъ опустѣлото село и — къмъ нѣкакви хора, представящи власт, законъ на тая страна. Танасъ Марковски разбираше, добре знаеше отъ други случаи угрозата, която

съпровожда срещата на човека с тия своеволни деца на безаконната власт. Той добре знаеше, какво значи да се явиш предъ ония, за които закона бѣ личната прищевка, а човѣчностъ — безогледната обноска... Но, въпрѣки това, Танасъ Марковски чувствуваше, че трябва да излѣзне и се срещне сѣ нежеланитѣ и неканени гости на селото. Увещанията на женитѣ, които еднакво добре знаеха всички скръбни възможности на такава една среща; изплашенитѣ имъ лица и овлажнели очи не бѣха достатъчно силни, за да измѣнятъ решението на скжпия човѣкъ.

Положения при тазгодишнитѣ Илинденски тържества вѣнецъ на братската могила въ София въ честь на починалитѣ илинденци

Може би детската му душа е вѣрвала, че може да бѣде полезна, при нужда, на милия човѣкъ; може би то е горело отъ желание да види, какви сж тия хора, що нахлуватъ въ селото, може би и нѣкакви рицарски планове да озаряваха детската глава, въ което се бѣха отпечатали разкази за своеволие и безчинства на тоя особенъ родъ човѣшки същества.

Танасъ Марковски сложи на главата червения си фесъ, украсенъ сѣ коприненъ пискюлъ, и се отправи къмъ горния край на селото. Следъ него, естествено, не можеше да не потегли босоногъ, головъ и невръстното му чедо, за да следи отблизо своя татко. Може би детската му душа е вѣрвала, че може да бѣде полезна, при нужда, на милия човѣкъ; може би то е горело отъ желание да види, какви сж тия хора, що нахлуватъ въ селото, може би и нѣкакви рицарски планове да озаряваха детската глава, въ което се бѣха отпечатали разкази за своеволие и безчинства на тоя особенъ родъ човѣшки същества.

Татко и синъ върватъ и стигатъ до срѣдъ селото, когато група войници внезапно ги посреща при единъ завой. Грубо облечени, сѣ дръзки и заплашително свѣтнали очи, сѣ пушки и колове въ ржце, закрещели на нѣкакъвъ непонятенъ езикъ, неочаквано, като глутница, се стрѣвно нахвърлятъ върху тоя прѣвъ срещнатъ мжжъ въ селото. Приклади и колове заудрятъ безмилостно по едрия, напетъ и хубавъ човѣкъ. Танасъ Марковски не успѣва да запита дори, защо е тая жестокостъ сѣ него, нито успѣва сѣ нѣщо да се брани. Само ржцетѣ му неволно се дигатъ, за да запазятъ главата. Ала единъ страшенъ ударъ сѣ дърво по главата го поваля като прерѣзанъ джбъ и той пада въ безсъзнание по очи на земята. А детето, изумено и ужасено, отъ това що става, безъ да вика или плаче, сѣ полу отворена уста и опулени очи, сѣ свито отъ болка сърце, тича къмъ своя татко, иска да бѣде по-близо до него. Може би то е вѣрвало, че неговата близостъ ще спаси бащата, че жестокитѣ хора ще се смилятъ надъ него или — че ще вдѣхне мжжество на своя човѣкъ да понесе по-леко вражескитѣ удари. Уви Последниятъ ударъ, що повали бащата, ударѣтъ който хвърли мжжа въ мрака на безсъзнанието който го постави предъ прага на смъртта — бѣ ударъ на ножъ, забило своето острие и въ сърдцето на невръстния. Нѣкаква тежка мжжа потисна младата душа. Предъ своитѣ очи то видѣ поруганъ, униженъ-хвърленъ въ калта най-свѣтлия, най-милиа образъ — образа на своя баща...

Вцепенено, изумено, въ душата на невръстното, навѣрно, ставаше нѣщо. Малкиятъ му умъ не бѣ въ състояние да открие причината на събитие, станало предъ него. То видѣ, какъ безпричинно, безъ да е сгрѣшилъ, безъ да е направилъ нѣкаква пакостъ както, другарчетата му, непознати люде биятъ баща му. И малката му душа негодуваше: за нея бѣ нередна такава постжпка, неоправдана бѣ отъ детската етика. И изправена предъ нѣкаква таинствена неизвестностъ, тая душица въ недоумѣние се питаше: *Защо?*

Н. Трифоновъ

Изъ дневника на Никола Пасховъ

(Продължение отъ кн. 51—52)

Азъ и другарѣтъ ми Анте бѣхме оковани въ конски букаи. Едва що бѣхме задремали, предъ менъ се яви бѣлобродъ старецъ, който ми каза: „не се бойте, още утре не ще бѣдете тукъ. Вижете: букаитѣ на краката ви сж отворени“. Изплашенъ отъ видението, но възрадванъ отъ благата вестъ, поглеждамъ въ букаитѣ, които, наистина, бѣха вече отворени. Другарѣтъ ми Анте отъ другата страна, безъ да вижда стареца, ме запита сѣ кого съмъ приказвалъ. Казахъ му всичко, що видѣхъ и чухъ. Отъ страхъ да не би разбойницитѣ да ни обвинятъ, че сме се опитали да отворимъ букаитѣ, за да избѣгаме, помжчихме се да ги затворимъ.

На 12. XII. получихме отговоръ на писмата ни. Разбойницитѣ ни накараха да пишемъ повторно въ смисълъ: колкото пари сж могли да събератъ роднинитѣ ни, веднага да ги изпратятъ.

На 13. XII. презъ нощта при мене дойде единъ отъ разбойницитѣ на име Ландъ-Деде, синъ на стопанина на кулата. Той ми събщи, че следъ единъ-два дни щѣли да ни освободятъ и за награда поиска да му дамъ подарѣкъ единъ юрганъ, 5 чифта цър-

вули, една кърпа за лице и 3 лири, които да ги оставя при търговеца Петъръ Бояджиевъ въ гр. Дебъръ, когато пристигнемъ въ тоя градъ. Общахъ му и си дадохме баса.

На 15. XII. въ селото пристигнаха Юсуфъ бей Кара-Асановъ, феодалъ на нѣколко села отъ тоя край. Разбойницитѣ бѣха смутени, защото той билъ изпратенъ отъ дебърския паша сѣ поржка да ни освободи. Водиха се преговори и следъ четири часа единъ отъ разбойницитѣ влѣзе въ избата, освободи ни отъ букаитѣ и ни заведе въ една стая на горния етажъ, дето бѣха насѣбрани вождоветѣ и селскитѣ старей. Единъ отъ тѣхъ, Сали бей обѣрна се къмъ насъ и каза: „Чинете дова (молитва) на Царя и на нашия бегъ. До сега бѣхте затворници; сега сте наши гости. Цѣлунете ржка на всички“. Следъ това вожда Сали бей поиска отъ Юсуфъ бегъ да заплати нѣщо за изхранването ни и геройството имъ. Последниятъ му подари единъ револверъ и му брой 5 лири турски. Още сжция день заедно сѣ Юсуфъ бегъ и дружината му, съпроводени отъ въоржжени селяни и разбойницитѣ, опжтихме се

към Дебър. Когато стигнахме синура на с. Муръ, изведнаж се дадох пушечни изстрели от дружината на Сали бей. Отговориха по същия начин хората на Юсуф бегъ. Това у албанците е обичай когато изпращат гостите си от своята територия. Като изминахме 200 - 300 крачки Юсуф бей ме повика и ми каза: „сега вече сте свободни, защото, докато бяхме въ синура на с. Муръ, все се съмнявах да не би на тия прости, диви и кръвожадни хора им хрумне нещо друго и ни върнат обратно“. Стигнахме р. Дринъ. Тукъ, по нареждане на пашата, бяха докарани от казармата въ Долни Дебър няколко войнишки катъри, съ които минахме рката. Преди да стигнем казармата въ Долни Дебър, бяхме посрещнати от отделение войници съ музика начело. Стигнахме въ казармите и ни представиха на гарнизонния началникъ Абдул паша, комуто направих три низки теманета и цѣлунах полата на мундира му. Той ни посрещна съ думите: „Добре дошли, мъченици“. Разпита ни какъ прекарахме въ пленничеството, като разказа за мъките, които били взети за освобождението ни. Вечеряхме въ казармата, а за нощуване заведоха ни въ християнска къща въ Долни Дебър. На другия ден съ държавни коне, придружени от суварии, тргнахме за Дебър, където пристигнахме след няколко часово пътуване. Извън града се бѣ събрал много народъ да ни посрещне. Пристигнахме въ правителствения домъ, където се разписахме въ специални книжа и се прибрахме по домовете си. Радостта на майка ми, роднини и приятели, на цѣлото българско население бѣ голяма. Азъ изпратих благодарствена телеграма до Негово Блаженство, дедо ми Антонъ Митановъ и Валиде-султанъ, благодарение застъпничеството на които по молбата на майка ми, направиха твърде много за нашето освобождение. Обещаните подаръци на Ландъ Деде предадох на търговеца Петъръ Бояджиевъ, който от своя страна ги препрати по назначение въ с. Муръ.

Презъ м. мартъ 1892 г. въ Цариградъ бѣ раненъ, въ главата дѣдо ми Антонъ Митановъ, който веднага постъпи на лѣчение въ болницата. Това обстоятелство ми даде възможность да поискам отпускъ да замина за Цариградъ: да видя дѣда си и да направя по-особенъ докладъ на Н. Блаженството за

положението на българите и учебното дѣло въ Дебърско. Исканиятъ откупъ ми се даде и, следъ като изложихъ и личното свое положение, поискахъ да бѣда премѣстенъ въ другъ градъ на Екзархийската областъ. Молбата ми бѣ уважена, но Н. Блаженство ме задѣлжи да уредя въпроса по прехвърлянето на помѣщението на Солунската мъжка гимназия отъ дѣда ми на името на Екзархията. Презъ 1881 г. Екзархията закупила помѣщение за новооткритата въ Солунъ българска гимназия, но, поради прѣчки отъ страна на гърци и турци, нотариалниятъ актъ билъ издаденъ на името на дѣдо ми Антонъ Митановъ, който сврѣхъ ладените отъ Екзархията 800 лири, като събралъ помощъ отъ българите въ Со-

гр. Струга — огнището на българското възраждане и родното мѣсто на братя Миладинови и голѣмия революционеръ и идеологъ на ВМРО Хр. Матовъ. Снимката представлява сражението на българските войски за освобождяването на града и пропѣждането на противника отъ града

лунъ и Цариградъ още 250 лири за доизплащане на закупеното помѣщение. Следъ това Екзархията на няколко пѣти поканвала дѣда ми да прехвърли зданието на името на Негово Блаженство, но той категорически отказвалъ, заявявайки, че ще стори това само, ако зданието стане имотъ на Цариградската черква „Св. Стефанъ“. Иначе не се съгласявалъ. Отидохъ въ болницата и му говорихъ по същия въпросъ, но той категорически отказваше, докато най-после се съгласи да го прехвърли на мое име. Документите се приготвиха, заминахъ за Солунъ и въ кратко време имота бѣ прехвърленъ на мое име, а следъ това азъ го прехвърлихъ на името на Негово Блаженство. Така се уреди тоя въпросъ, безъ да се съблазнявамъ отъ предложенията на разни солунски бегове, които за зданието ми предлагаха 3,500 лири. Отъ Солунъ заминахъ за родния си градъ Охридъ.

(Следва)

гр. Крушово и борбите му за свобода

1. Кратки географско-исторически сведения

Пространството между двата горни завоя на р. Велика при селата Кърбуница и Бордъ и горното течение на р. Черна се изпълва отъ планината Баба, която е вододѣлъ на двете рѣки и която споредъ имената на селищата и върховете на разклоненията

и носи различни имена. Така, на западъ отъ шосето Кичево — Демир-хисаръ — Битоля въ с.-западната посока се простира клонътъ *Монастирски върви*, който достига до коритото на р. Велика и на който е разположенъ историческия манастиръ *Св. Пречиста*. На изтокъ отъ шосето се издига величествено

ния връх *Лубенъ* (1782 м.); на ю.-изтокъ отъ него между рѣкитѣ *Жаба* и *Брѣзова* се простиратъ клоноветѣ *Балтинъ* и *Осои*, а на с.-изтокъ, къмъ с. Пуста-рѣка се намира прохода *Крушка*. Отъ тукъ въ северо-източна посока се простира високия планински гребенъ *Реборъ*, по който последователно се издигатъ върховетѣ *Църни връхъ*, *Студено*, *Козякъ* и *Бушева чешма* и който завършва въ сѣщата посока съ *Дръновската планина*, свързваща *Баба планина* съ *Даутица*. На северо-западъ отъ върха *Студено* къмъ с. *Вранещица* се спуска планинския клонъ *Стърмолъ*. На югъ отъ *Бушева чешма* между рѣкитѣ *Жаба* и *Дълбока рѣка* се спуска другъ планински клонъ, подъ името *Везенковъ* и *Койовъ*

Сражението на българските войски за освобождаването на едно македонско село. Сражението се води въ селото, отгдето противникътъ е пропъденъ

ридъ; а на юго-изтокъ се простиратъ планинскитѣ клонове *Дени Каменъ*, *Биринската планина*, *Кале* и *Норовски ридъ*. Последниятъ самостоятелно се спуска въ Прилепското поле, успоредно на *Кале* и *Биринската планина*. Цѣлата тази мѣстностъ е планинска и висока. По севернитѣ склонове на *Баба планина* въ мѣстността *Суо-поле* се срещатъ широки ями въ земята, които се наричатъ *Поникви*. Прорѣзва се главно отъ четири рѣки, притоци на *Черна*, а именно: *Брѣзовска*, *Жаба*, *Дълбока рѣка* и *Норовската рѣка*, която въ горното ѝ течение се нарича *Бѣла вода*. По-значителна отъ тѣхъ е рѣката *Жаба*, която образува красива и плодородна долина — 3 км. дълга и 1½ км. широка, покрита съ ливади и градини и, макаръ да е висока 650 м., има мекъ климатъ, благодарение на който зимно време снѣгътъ не се задържа дълго време.

Планинитѣ сѣ залесени съ букови и джбови гори. Климатътъ е здравъ. Почвата е слабо плодородна, поради което мжжкото население отъ тази областъ отива на гурбетъ, за да изкарва прехраната на семействата си.

Населението, което тукъ предимно е българско, е групирано въ селища, които административно спадатъ къмъ *Кичовската* и *Битолската околии*. Последната се раздѣля на нѣколко нахии, две отъ които заематъ по-голѣмата частъ отъ тази мѣстностъ. Тѣ сѣ: *Демирхисарската* и *Крушовската*.

Крушовската нахия се състоеше отъ 9 селища съ нийски центъръ гр. *Крушово*.

Градъ *Крушово* се намира точно на западъ отъ *Прилепъ* на разстояние 25 км. Той е разположенъ въ една котловина на планината *Баба* на височина 1524 м. надъ морското равнище. Презъ него тече рѣкичката *Стари-долъ* или *Долче*, въ която се вливатъ други две рѣкички — *Голѣма-рѣка*, която извира изъ *Демирова-кория* и е по-дълга и по-многоводна и заобикаля града отъ къмъ северо-западъ и *Златенъ-долъ* и която извира изъ горитѣ надъ манастиря *Св. Спасъ*, срѣдъ които се намира прочутия изворъ „*Студена вода*“. Рѣката *Стари-долъ* минава край развалинитѣ на едноименното си

нѣкогашно българско село, което е било голѣмо и богато и, като такъво, е било обектъ на чести турски харамийски набѣги и безнаказани плачкосвания. Развалинитѣ на с. *Стари-долъ* се намиратъ при юго-източнитѣ поли на *Крушовскитѣ* височини, южно отъ село *Алданци*, при мѣстността „*Тополитъ*“.

Амфитеатрално разположенъ, *Крушово* е единъ отъ най-красивитѣ градове въ *Македония*. Каменнитѣ му кѣщи сѣ едно, дву и триетажни, красиви, хигиенични и покрити съ плочи. Голѣмъ брой *крушовчани* сѣ били гурбетчии домостроители, а и мнозина, като занаятчии и търговци, сѣ гурбетували въ разни части на *Балканския полуостровъ* и вънъ отъ него и за туй въ сво-

итѣ домове бѣха вложили фина ориенталско-типична архитектура и мобилировка.

Така, напр. грамадната кѣща на *Ничотовци*, която биде бомбардирана и опожарена презъ време на възстанието, бѣше построена съ дѣлани гранитни камъни, донасяни чакъ отъ *Прилепско*. Тя бѣше на три етажа. Стаитѣ ѝ, на брой 60, бѣха наредени въ единъ квадратъ. По срѣдата на тоя квадратъ имаше грамадна шахта, оградена съ работени на стругъ дървени перила. Между шахтата и стаитѣ се откриваха салонитѣ, които бѣха свързани съ високи дивани отъ къмъ дветѣ — източната и южна — лицеви страни, издигнати край еркери балкони. Вратитѣ, таванитѣ, мансардитѣ и долапитѣ бѣха рѣзбарски изработени отъ *буково* и *орѣхово* дърво. Въ долния етажъ бѣше трема на кѣщата, посланъ съ плочи, а около него се намираха звмницитѣ. На единия му край (отъ горната страна на трема) се намираше великолѣпна мраморна чешма съ два чобура. За строежа на тоя монументаленъ домъ сѣ били разходени надъ 1000 златни турски лири — баснословна сума за онова време. Сѣщата участъ презъ възстанието сполете и грамадната кѣща на попъ *Костадинъ Стария*, която кѣща въ своя стилъ бѣ подражание на *Ничотовската* кѣща. Безспорно, че имаше кѣщи въ чисто съвремененъ стилъ. Такива бѣха кѣшитѣ на *Нешковци*, *Фундовци*, *Таховци* и др. Отъ хуриета насамъ *крушовчани* почнаха да

строятъ кѣщитѣ си само съ тухли и да ги покриватъ съ марсилски керамиди.

Крушово има улици чисти, послани съ калдъръмъ и е вредомъ канализиранъ. Изъ града и край града има много извори и чешми съ студена и пивка вода. Има два водопровода — единъ макъкъ въ мѣстността „Петкови греди“, отъ кждето е докарана вода за българското училище и обграждащитѣ го махали, и единъ голѣмъ въ мѣстността „Куличе“, отъ кждето е докарана вода за махалитѣ „Кале“ и „Буша“, както и за пазарището. Благоустройството на Крушово е плодъ на собственитѣ грижи и срѣдства на събуденото му население.

Крушово е заобиколенъ съ две голѣми букови гори, които му създаватъ условия за великолѣпенъ курортъ.

Крушово е ново селище. Основаването му датира около 1750 год. Цѣлата му околностъ, прошарена съ дѣвствени джбови и букови гори и хрусталаци и съ великолѣпни пасбища, е била собственостъ на Яя-бей отъ Битоля. Самата котловина, въ която е разположенъ сега града и въ дъното на която имало една голѣма круша, отъ която и селището си е добило името Крушово, е била гжста букова гора. Въ пазвитѣ на последната сж били построени първитѣ заселнишки колиби на овчари и козари. Споредъ преданието, тия заселници сж били власи каракачани. По-вѣроятно е, че тѣ сж били българи отъ съседното село Стари долъ, които сж му дали

и българското му наименование. За да се отърватъ отъ турскитѣ золуми, стародолци постепенно напускали родно огнище и се заселвали въ отстраненото и скритото отъ погледитѣ на золумяритѣ гнѣзденце Крушово, като по този начинъ се поставяли подъ опеката на силния Яя-бей. Власитѣ сж се заселили въ Крушово следъ изгарянето на Москополисъ отъ пълчищата на Али-паша Янински (1788 г.). По това време сж дошли и малко албански християнски семейства. По-късно, тласкани и пропжждани отъ турскитѣ звѣрства и насилия, въ Крушово постепенно сж идвали бѣжанци изъ Кичевско, Прилепско, Битолско, Охридско и Дебърско. Условието за заселване тамъ е било на гледъ леко — всѣко семейство плащало на бега по 10 гроша годишенъ данѣкъ. Впоследствие тоя данѣкъ е ставалъ много тежѣкъ, защото беговетѣ по-искали за напредъ всѣко семейство да плаща по 10 гроша на мжжка глава. За да се отърватъ отъ тия данѣци, които сж били въ плюсъ на държавнитѣ, селянитѣ сж рѣшили да направятъ опитъ да си откупятъ селището заедно съ горитѣ и пасбищата му. Въ 1845 година крушовчани сж направили на Керимъ-бега (споредъ други на Рустемъ-бегъ), внукъ на Яя-бегъ, предложение да имъ продаде чифлика. Керимъ-бегъ отказалъ категорично. Тогава крушовчани завели дѣло, ходили сж чакъ въ Цариградъ и, вѣроятно, съ съдействието на Керимъ-беговия синъ,

добродушния Алилъ-паша, който се самоубилъ презъ 1866 година, сж успѣли да закупятъ цѣлия чифликъ за 400,000 гроша. Покупката е била оформена съ ферманъ, по силата на който турчинъ нѣмалъ права да се заселва въ границитѣ на крушовското землище. Благодарение на тая привилегия, въ Крушово имаме гореспоменатитѣ заселвания и той за кратко време стана единъ отъ малкото чисто-християнски градчета въ Европейска Турция, броещъ 12,500 души жители — българи (бързаци и мияци), власи и албанци. Чисто грѣцки семейства имаше само две — това на Д-ръ Никола Димко и на Налбантитѣ. Всички останали семейства въ Крушово които минаваха за грѣцки, бѣха гърчещи се власи, албанци

Махалата Йордовци на с. Тресонче, родно мѣсто на войводата Максимъ Неновъ.

и българи, хитро омотавани отъ грѣцката пропаганда,

Прочее, гъркоманитѣ бѣха най-богатитѣ въ града, поради което и влиянието имъ надъ населението и надъ властѣта бѣше голѣмо, затова и водената съ тѣхъ борба за духовно обособяване на българитѣ и власитѣ бѣ сжщо така голѣма.

2. Борби за народно обособяване

Въ административно отношение Крушово бѣше нахия (мюдюрлукъ) и се числѣше къмъ Битолската кааза. Крушовската нахия бѣше една отъ най-малкитѣ нахии по броя на населенитѣ мѣста, но тя бѣше една отъ най-голѣмитѣ по численостѣта на населението си. Селата, които съставляваха нахията, бѣха следнитѣ: Селце съ 70 кѣщи български, Норово съ 50 кѣщи помаци, Тръстеникъ съ 6 кѣщи влашки, Бирино съ 8 кѣщи български, Долно-Дивяци съ 50 кѣщи български, Горно Дивяци съ 100 кѣщи български, Пуста Рѣка съ 100 кѣщи български и Арилево съ 25 кѣщи български или всичко 8 села, отъ които 6 съ българско, 1 съ турско и 1 съ влашко население. Всички тия села се намиратъ въ гориститѣ пазви на Баба планина и нейнитѣ разклонения. Съ изключение на с. Норово, бивше българско село, черквитѣ на което още не сж сринати, споменатитѣ села сж спретнати, иматъ хубави и хигиенични кѣщи и въ тѣхъ винаги ще намѣритѣ изрядна чистота и градтка обстановка. По-

следното се дължи на обстоятелството, че мъжкото население гурбетува извън Сърбия, България и Ромъния, та заедно с паритъ от там донася въ кжщи и материална култура.

Въ църковно отношение Крушово съставляваше част от Охридско-Прѣспанската Епархия. Той бѣше и единствения по-крупенъ чисто християнски центъръ съ гъркоманско население.

Първи българитъ отпочнаха борбата и я водиха съ такава упоритостъ, че очудиха дори турската власт и последната биде принудена, най-сетне, да отстъпи предъ правото и волята на потиснатитъ, освободи арестуванитъ борци и призна българската народност и правото на съществуване на български черква и училище въ Крушово. Въдъхновителъ и душата на епичната борба за духовно освобождение бѣше главния учителъ Иванъ Божиновъ Шумковъ.

Когато крушовскитъ власи, сгруппирани около своя главенъ учителъ Стерю Чонеску, отпочнаха борбата съ патриаршескитъ орждия, намѣриха пълната и безрезервна подкрѣпка на съгражданитъ си българи и, благодарение на това, като „екзархисти“, получиха разрѣшение отъ турската власт за собствена ромънска черква.

3. Въоръжена борба.

Както по-горе се каза, Крушово е създадено изключително отъ бѣжанци извън краища на Македония. Всѣки може да си представи, каква буря е клопочела въ гърдитъ на тия нещатници, като вземе подъ съображение, че почти всички сж били съ ножъ, куршумъ и огънь заставени отъ турцитъ да напуснатъ свещена родна стрѣха и да търсятъ спасение и спокойствие въ „орловото гнѣздо“ при *крушата*. И за туй не е за очудване, дето извън това гнѣздо изхвъркваха „орли“, които съ доблестъ сж се борили срещу турската неправда и тирания. По-важнитъ отъ тия „орли“ сж следнитъ: Демиръ Трайко, знаменосецъ на легендарния войвода Марко Бочвара, който взелъ участие въ „завѣрата“ отъ 1820 год.; дивниятъ капитанъ Стоянъ отъ с. Арилево, който въ Катеринско обиралъ, плѣнявалъ и унищожавалъ само богатитъ и лоши турци, за да помага и спасява беззащитната рая; Гушу Фетаджока, сподвижникъ на Прилепскитъ войводи Георги Лажотъ и братя Чакреви и на войводата Ангеле Церанеца; Никола Ковача и много други. Борбитъ по възраждането въ Крушово се водѣли все отъ бунтари и за туй цѣли 4 години сж подържали тайното училище на даскалъ Коле Ролевъ (1864—1868) и на два пѣти превзели черквата отъ ржцетъ на гъркоманитъ чрезъ непозволени срѣдства — служели си съ нанасяне побоища и хвърляли пиперъ въ очитъ на противникитъ си, безъ око да имъ мигне, че ще отговарятъ углавно предъ сѣдебнитъ власти.

Още не добре закржглена борбата за духовна свобода, крушовчани замислили за политическо освобождение и презъ 1868/69 год. създали първата революционна ядка, състояща се отъ следнитъ лица: Ив. Б. Шумковъ, Никола Петровъ, Секула Церанецъ, Веле Секуловъ, Димитрия Велевъ, Ицо Каревъ, Хаджи Андонъ Замфиръ, Тасе Кюмурджия, Илия Тошевъ, Стойко Шумковъ, Петре Локвенковъ, Стойче Ангеловъ Кюркчия, Боце Бояджия, Наумъ Аврамовски, Стоянъ Ив. Везенковъ и Братя Георче и Митрушъ Мочурци. Първитъ грижи на тая бунтарска ядка сж били да се въоръжи както трѣбва и да

поддържа боевия духъ срѣдъ гражданството, за да бжде готово въ даденъ моментъ да бжде използвано за революционни цели. Иванъ Шумковъ, който е билъ душата на конспирацията, е билъ въ писмени връзки съ Василъ Левски. Съ отдалечаването на Шумкова, крушовската конспирация е почти угаснала като организация, защото най-буйния заговорникъ Стоянъ Везенковъ пѣкъ замислилъ да играе голѣма факторска роль, като отишелъ въ Албания да сключва съюзъ съ разнитъ главатари за едно македоно-албанско въстание.

Съ заминаването на Шумкова въ Русия да събира помощи за българската черква, крушовския революционенъ духъ малко позагасналъ, за да пламне наново къмъ 1880 год., когато се явила въ Крушово внушителната фигура на войводата Ангеле Церанеца. По това време водачи на революционното движение въ Крушово били Попъ Ристе п. Стефановъ отъ с. Сопотница, Битолски Демирхисаръ, и учителитъ Георги Мицаревъ (отецъ Кърчовски) отъ с. Зелениче, Леринско и Андрея Башевъ отъ гр. Рѣсенъ. По сѣщото време въ Охридско е действувалъ съ четата си войводата Илия Делия, а въ Кичевско — Михайле и Мицко Латовчето, които сж били въ контактъ съ Ангелета. Охридско, Демирхисарско, Кичевско и Крушовско, както и Прилепско чрезъ Чакреви и Лажотъ, сж били почти масово бунтарски настроени. На тая организация не е билъ чуждъ и Охридския владика Натанаилъ, който е билъ държанъ въ течение на нейнитъ акции отъ брата си Златана. За нещастие, не било присждено, щото замисленото въ Охридъ и Крушово народно освободително дѣло да се разшири и извънъ споменатитъ околии, защото презъ 1881 год. неочаквани събития го разрушили извънъ дѣно, а именно:

1. По пѣтя Битоля—Охридъ сж били заловени отъ турцитъ куриеритъ заедно съ нѣколко товари организационно оржие, следствие което мнозина видни охридчани били арестувани, осждени и изпратени на заточение;

2. Непосрѣдствено следъ това е била предадена Охридско-Демирхисарската чета, въ резултатъ на което войводата Илия Делия, заедно съ единъ свой другаръ, падналъ въ турски ржце и билъ осжденъ; а и маса селяни, между които Христо Комитата отъ с. Плаке и Христо Поповъ отъ с. Сливово, Охридско, като съмишленици и негови укриватели, попаднали въ затворитъ;

3. Попъ Ристе Гоголко, за да присвои енорията на колегата си попъ Ристе п. Стефановъ, съобщилъ на турцитъ, че последниятъ е председателъ на Крушовския комитетъ и че на Цвѣтница въ черква е причастилъ войводата Ангеле съ четата му. Народътъ разгрява, че на велики четвъртъкъ вечертъта (Страстната седмица), когато предадениятъ попъ Ристе четѣлъ евангелието, въ което се казва, че Исусъ чрезъ цѣлвка е билъ посоченъ отъ Юда и заловенъ отъ стражата, турски жандари нахлули въ черквата и запитали предателя попъ Гоголко, кой е комитата попъ Ристе. Предателятъ, безъ да се смути, посочилъ колегата си, когото полицията веднага арестувала. Потърсенъ е билъ и арестуванъ и учителъ Георги Мицаревъ, но на другия день билъ пуснатъ дома, неизвестно за какво, та той успѣлъ да избѣга, отзовалъ се въ Кичево, кждето приятели сж го облѣкли въ дервишки дрехи, снабдили сж го съ тескере и сж го изпратили въ Солунъ, отъ кждето дѣдо Козма Пречистански го изпратилъ презъ Цариградъ за България. (Следва) **Н. Кировъ Майски**

БРАТЯ ЗЛАТАНОВИ & СИНОВЕ

ВАЛСОВА МЕЛНИЦА

и

търговия съ зърнени храни

СВИЩОВЪ

За телеграми: **МЕЛНИЦАТА**

ТЕЛЕФОНЪ № 37

881—1433—400

ФАБРИКА
„ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“

ГАБРОВО

**ПРОИЗВЕЖДА най-доброкачествени хасета,
белени платна, оксфорди, зефири, докове,
американци, панамы, попелини, мариети и др.**

**Изработени от първокачествени прежди,
гарантирани бон, неизбеляеми от слънце и
праше. НЕНАДМИНАТА ТРАЙНОСТЪ**

881—1422—200

„СВ. ГЕОРГИ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО ЗА ТЕКСТИЛНА ИНДУСТРИЯ

г р. Т Р Ъ В Н А

●
●
●
●

Произвежда здрави и трайни
чисто вълнени, камгарни и
щрайхгарни платове въ най-
разнообразни десени и качества

●
●
●
●

**ФАБРИКА И СКЛАДОВЕ ВЪ
Т Р Ъ В Н А
ТЕЛЕФОНЪ № 2**

ФАБРИЧНИ ДЕПОЗИТИ ВЪ:

СОФИЯ — ул. „Искъръ“ № 4. Телефонъ 63-02

ГАБРОВО — ул. „Радецки“ № 85. Телефонъ 15

Представителства въ главнитѣ градове на царството

Телеграфически адресъ: С В Е Т Г Е О Р Г И

**Търсете при всички Ваши доставчици на дрехи,
здравитѣ красиви и съ трайни бои, платове
марка „Свети Георги“**